

8 Kasuistikkene

Beskrivelser av en eller et fåtall pasienter, kasuistikker, var lenge den vanligste form for formidling av medisinsk erfaring og kunnskap. I Eyr ble det i alt publisert 55 slike, norske kasuistikkartikler, med omtale av 97 pasienter. Artiklene avspeiler den kliniske hverdag legene opplevde på denne tiden. 24 ulike forfattere bidro, og like mange pasienter ble navngitt, som et uttrykk for at hensynet til konfidensialitet og personvern var ganske annerledes den gang. Mange av kasuistikkene handlet om avvik og særegenheter, og noen av dem er førstegangsbeskrivelser av sjeldne sykdommer og tilstander. Sykdommer knyttet til urinveier, graviditet eller fødsel var den vanligste problemstillingen. 17 pasienter hadde vært utsatt for ytre skader eller ulykker, og 26 pasienthistorier hadde dødelig utfall. Bare en artikkel handlet om en psykisk lidelse. Hver femte person som ble omtalt, ble kun observert, uten at det var iverksatt noen behandling. Hos 23 pasienter ble det utført kirurgiske inngrep, heriblant fem sårinsisjoner og tre amputasjoner.

Grunnlaget for den kliniske, medisinske litteratur er kasuistikken, skrev i 1922 den tidligere redaktøren av *JAMA, The Journal of the American Medical Association*, George H. Simmons (1852–1937) (102). Slik var det lenge. Riktignok har kontrollerte, kliniske forsøk en historie helt tilbake til James Lind (1717–1794) som eksperimenterte med ulike behandlingsmåter av skjørbuk i 1747, men det var i all hovedsak kasuistikkene som dominerte erfaringsutvekslingen til langt ut i det 20. århundret.

Etter hvert har systematiske studier, observasjonell og eksperimentell forskning, overtatt den medisinske kunnskapsproduksjonen. Antallet kasuistikker i vitenskapelige tidsskrifter ble gradvis redusert etter Den andre verdenskrig. Litt odiøst betegnes kasuistikkene nå ofte som anekdoter (av

gresk anékdotoni, ikke utgitt) som uttrykk for at det er muntlige fortellinger som ikke fortjener å trykkes.

Selv om enkeltstående pasientforløp sjelden gir mulighet for generaliseringer, har kasuistikken imidlertid fortsatt en viktig plass i den medisinske litteratur. Faktisk har det fra 1990-tallet nærmest blitt en slags renessanse for kasuistikken som en del av det som kalles narrativ, historiefortellende, medisin (103–105). Også i en verden med overflod av statistisk informasjon og representative oversikter, er det fortellinger om enkeltpersoner og enkeltopplevelser som preger store deler av våre liv, fra frokostbordet til legekontoret.

Patografier er mer omfattende, detaljerte beretninger om et sykdomsforløp eller en sykdomsopplevelse. Slik fortellinger forfattet av pasienten selv, kalles iblant ekte patografier. En vanlig form for patografier er biografiske artikler eller bøker om kjente personer (kunstnere, politikere etc.) med hovedvekt på deres symptomer og sykdommer.

Rent formelt er kasuistikken (av latin *casus*, tilfelle) en beskrivelse av en eller noen få pasienter eller personer. Oftest er det uventede observasjoner og opplevelser med pasienter som gir grunnlag for medisinske kasuistikker. Det er mange eksempler fra den medisinske historie på at nye sykdommer eller syndromer er blitt beskrevet første gang som kasuistikker. Slike beskrivelser har en «high sensitivity for detecting novelty and therefore remain one of the cornerstones of medical progress» (106). Når det gjelder behandlingsbivirkninger og -komplikasjoner, spesielt legemiddelinteraksjoner, er beskrivelse av en enkelt, eller noen få pasienter den vanligste måten å formidle erfaringer på.

Som pedagogisk virkemiddel er kasuistikkene kraftfulle. De vekker lett interessen for et tema hos lesere av artikler eller tilhørere til foredrag og forelesninger. Det er lett å gjenkjenne og å identifisere seg med situasjonen i en kasuistikk. Ved å innlede en oversiktsartikkel med en eller flere pasienthistorier knyttes for eksempel det praktiske til det teoretiske på en effektiv måte (107).

Jan P. Vandenbroucke (f. 1950) klassifiserer kasuistikker i to hovedkategorier; de som skaper ny kunnskap og de som brukes til undervisning og kvalitetssikring. Han definerer seks typer kasuistikker (108):

- Beskrivelser av nye sykdommer og tilstander
- Identifisering av sykdomsårsaker og bivirkninger
- Studier av sykdomsmekanismer
- Uvanlig behandlingseffekt og prognose
- Utdanning
- Kvalitetssikring

Kasuistikker i *Eyr*

I *Eyr* utgjør kasuistikkartikler en avgjørende del av det kliniske innholdet. Som regel dreier det seg om egne observasjoner, unntaksvis er artiklene basert på troverdige overleveringer til forfatteren med kildeangivelse. Referater fra pasientbeskrivelser i andre tidsskrifter hører ikke med i kategorien kasuistikker. Heller ikke pasientbeskrivelser som inngår i årsoversikter fra sykehus (f. eks. Rigshospitalet) eller andre større oversikter (f. eks. Münsters lange artikkel om kolera i Drammen i annet hefte i 1833) regnes som kasuistikkartikler i denne forbindelse.

De fleste kasuistikkartikler omhandler en enkelt person, men fem artikler beskriver fra to til seks pasienter med mer eller mindre samme problemstilling og fire artikler har tittelen «Praktiske Iagttagelser» og presenterer hver fra to til 11 pasienter med forskjellige diagnoser.

I alt 55 artikler i *Eyr* kan karakteriseres som kasuistikker. Disse er nummerert og oppsummert kronologisk i tabellform. I tillegg til artikkeltittel, forfatter og pasient er den aktuelle problemstillingen, eventuelle tiltak og utfallet presentert stikkordsmessig (tabell 4, s. 153).

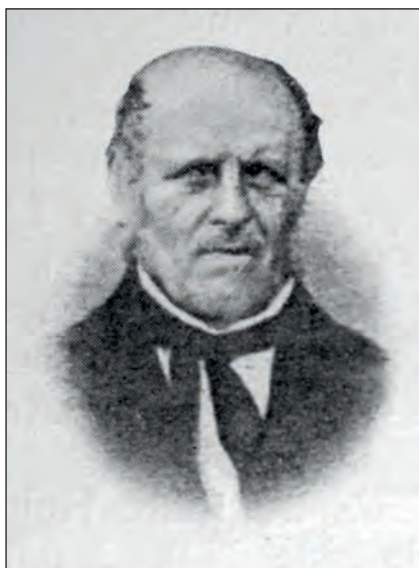
Totalt omtales 97 pasienter i disse artiklene. Av disse er 24 pasienter navngitte, som et uttrykk for at konfidensialitet ble håndtert ganske annerledes den gang. I dag reguleres som kjent dette meget strengt og detaljert i tråd med utviklingen av vår tids personvern.

20 av de 97 pasientene var barn under ti år, og den eldste med oppgitt alder var 73 år. De fleste var mellom 20 og 50 år.

De fire siste kasuistikkartiklene fra 1837 skiller seg ut ved at sykehistoriene var blitt opplest i Lægeforeningen i Christiania før publisering, på samme måte som utenlandske vitenskapelige selskaper og publikasjoner ofte gjorde det.

Åtte av kasuistikkartiklene var usignerte. To av disse var merket «inn-sendt», noe som kan gi grunn for å tro at de øvrige seks kan være skrevet av redaktørene selv. 24 ulike forfattere sto for de øvrige. Med unntak av én artikkel, en misdannet gutt beskrevet av prostens på Senja (nr. 47), var alle signerte artikler skrevet av leger eller medisinstudenter. Noen leger var flittigere bidragsytere enn andre, og to skilte seg ut:

Andreas Halsten Larsen Istad (1790–1862) publiserte seks kasuistikkartikler fra 1827 til 1836 (tabell 4, nr 15, 24, 29, 36, 44, 51). Istad var født på Voss og en av de første legene som ble utdannet i Norge med eksamen i desember 1821. I følge *Norges Leger* (69) ble han sendt som epidemilege til Risør («Østerrisor») i mars 1822 i forbindelse med «nervefeber», som vi oppfatter som salmonellainfeksjon (tyfoidfeber). Han ble selv angrepet av sykdommen, men ble bra og fortsatte som lege i Risør til han i mai 1825

Figur 56: Andreas Halsten Larsen Istad (1790–1862) var en ivrig innsender av kasuistikker til Eyr (Bilde fra (109)) Han var distriktslege i Ytre og Indre Sogn fra 1825 til 1837, da han ble forflyttet til Lyngdal. Han var fra Voss, der han var oppvokst i et miljø som forente nytt og gammelt i medisinen. Hans far, Lars Halstenssøn Istad (1760–1826) var gårdbruker. Istad senior hadde studert legebøker på egen hånd og fikk stort ry for sine kunnskaper og ferdigheter som lege. I 1796 fikk han etter eksaminasjon av stadsfysikus i Bergen, Johan Andreas Wilhelm Büchner (1730–

1815), tillatelse til å drive en begrenset kirurgisk praksis på Voss (110, 111). I lokalsamfunnene var det også andre som drev legevirksomhet uten eksamen eller godkjennelse. Det er interessant at prestene ofte hadde en viktig medisinsk rolle, ikke bare gjennom å registrere dødsfall, men også ved å hjelpe syke. Et eksempel er den navngjetne prostens Niels Hertzberg (1759–1841) i Hardanger, han som ifølge det kjente diktet av Johan Sebastian Welhaven (1807–1873) var «et Lys for sine Fjorde». Han var en ivrig forkjemper for koppevaksinasjonen og andre medisinske tiltak. Han hadde også fulgt medisinsk undervisning under et opphold i København i 1803 (112). Dette er et viktig bakteppe for medisinsk praksis i distriktene i de første årtiene av 1800-tallet. Med om lag 100 leger på en befolkning på ca. én million, der det var mye sykdommer og plager og nesten alle bodde spredt, måtte simpelthen den vitenskapelige medisinen og den folkelige medisinen eksistere side om side. Mye av den medisinske litteraturen, derunder f. eks. Todes populærmedisinske tidsskrifter, var også beregnet på de bredere, lesekyndige lag. Profesjonskonflikter hører vi lite om på denne tiden.

ble distriktslege i «Ytre og Indre Sogn». Til denne utnevnelsen hørte også stilling som «Læge ved Amtssygehuset i Sogndal, hvor han havde fri Bolig». Istad ble i Sogndal til 1827 og endte etter hvert i Stjørdal der han bodde 21 år. Emnene for hans kasuistikker som omfattet sju pasienter, var varierende og avspeilte nok skade- og sykdomsmønsteret han så i Sogn på den tiden.

Figur 57: Legeboligen på Modum. Den gamle legeboligen ved Blaa-farveværket på Modum var bygd i 1827. Her er den malt av Karl (Kalle) Løchen (1865–1893), en av «Modum-malerne», i 1883. (Foto: Øivind Larsen) (113)

Ludvig Holberg Arentz (1796–1836) publiserte fem kasuistikkartikler fra 1826 til 1832 (tabell 4, nr. 1, 20, 25, 30, 35). Arentz tok medisinsk eksamen i mai 1821 og ble samme sommer utnevnt til distriktslege på Senja. Det var derfra han publiserte den aller første kasuistikken i *Eyr* i 1826 (nr. 1) om en 30-årig bondekone som var gravid med tvillinger og ble utsatt for et ytre traume mot abdomen. Barna døde, men kvinnen overlevde. Fra 1828 var Arentz (som ble bokstavert Arenz i de to første artiklene sine) lege ved Modum Blaafarveværk, en stilling han hadde helt til han døde i 1836 (69). Som verkslege publiserte han fire artikler, inkludert en beskrivelse av en gruveulykke i 1829 (nr. 25). Denne beskrivelsen avsluttes nærmest med en sosialmedisinsk vurdering. Pasienten, som hadde fått amputert begge føtter, ble «forsynet med kunstige Fødder», og fikk bolig ved gruvene sammen med kone og barn. Blaafarveværket sørget «for hans Ophold» og det ble endatil planlagt for tilpasset arbeid.

Hva handlet kasuistikkene om?

En av de største forskjellene mellom et medisinsk tidsskrift av i dag og et fra tidlig 1800-tall, er vår vektlegging av det representative. Dagens medisinske publikasjoner er først og fremst opptatt av gjennomsnitt og generaliserbarhet, mens unntak og avvik dominerte i tidligere tider. Det er derfor ikke uventet at mange av kasuistikkene i *Eyr* hadde titler som inneholdt ordet «mærkeligt», som for øvrig språklig betydde «verd å merke seg», ikke nødvendigvis at det var spektakulært. Akkurat som referatene fra utenlandske tidsskrifter, handlet mange av de norske pasientbeskrivelsene om overraskende, uventede og til dels kuriøse opplevelser. Fødselsdefekter og misdannelser var utgangspunkt for flere av beskrivelsene. Av de 97 pasientene/personene som ble beskrevet, var 17 (18 %) kun observert, eventuelt også obdusert, uten at det var iverksatt noen behandling eller andre tiltak. Hos 23 pasienter ble det utført kirurgiske inngrep, heriblant fem sårinsisjoner og tre amputasjoner.

Figur 58: Amputasjonssag. Amputasjoner var kirurgiske inngrep som 1700- og 1800-talls-legene måtte beherske, blant annet fordi man ved større skader eller åpne brudd så å si uten unntak fikk betennelsesreaksjoner. Man visste ikke da at dette skyldtes infeksjoner, bare at slike komplikasjoner svært ofte førte til pasientens død, slik at en snarlig amputasjon var eneste sjanse til å redde livet. I mangel av skikkelig bedøvelse, var det å amputere med lynets hastighet det mest barmhjertige. Foruten en høyt oppdrevet teknikk måtte man ha egnede instrumenter. Det er påfallende hvor lite disse instrumentene har forandret seg opp gjennom århundrene, bortsett fra at man etter innføringen av antiseptikken og aseptikken fra 1870-årene fikk instrumenter som kunne holdes skikkelig rene og steriliseres. Denne amputasjonssagen er fra slutten av 1700-tallet, men var like aktuell å bruke langt inn i neste århundre. (Fra Dr. Lærums Medisinske Samlinger, Voss. Foto: Øivind Larsen 2015)

Samtidig gir disse artiklene et godt inntrykk av problemstillingene legene møtte på den tiden, hvordan de vurderte situasjonene og hvilke behandlingsmuligheter de hadde. Variasjonsbredden var stor, både klinisk og med hensyn til læringspotensial for leserne. De fleste kasuistikkene handler om hverdagslige og sannsynligvis vanlige hendelser, mens noen av dem er originale beskrivelser av tilstander som senere har fått mer oppmerksomhet.

Ni pasienthistorier var knyttet til urinveiene, og ytterligere åtte handlet om graviditet, fødsel eller gynekologiske problemstillinger. 17 pasienter hadde vært utsatt for ytre skader eller ulykker, og 26 pasienthistorier hadde dødelig utfall.

Figur 59. Klystersprøyte. Klyster var mye brukt både av folkelige behandlere og av utdannede kirurger og leger. Her sees en klystersprøyte fra Eyr-perioden. Den er laget i Bergen, er utført i tinn og har en avtakbar spiss av messing. (Fra Dr. Lærums Medisinske Samlinger, Voss. Foto: Øivind Larsen 2015.)

Kun en av sykehistoriene handlet om psykiske lidelser, nemlig en 40 år gammel mann som fikk «Sindsforvirrelse» etter at kona døde i barsel. Han ble paranoid, nektet å spise, og døde selv etter ni uker og fire dager (nr. 22).

Noen eksempler

Enkelte av kasuistikkene er så kuriøse at det er grunn til å spørre om alle detaljer virkelig kan stemme. Et eksempel på dette er beskrivelsen fra Fåvang i Gudbrandsdalen (nr. 27). Her fortelles det om de voldsomme konsekvensene av et lynnedslag 21. juni 1829. Lynet skal ha revet bort en stor del av

Figur 60: Sprøyter. Til legens utstyr tidlig på 1800-tallet hørte sprøyter til bruk i alle tilgjengelige kroppsåpninger. (Fra Dr. Lærums Medisinske Samlinger, Voss. Foto: Øivind Larsen 2015)

hustaket, splittet svalgangen i tusen biter og sprengt ut dører og vinduer før det endte i stallen. Husmannen, som sto i svalgangen, ble truffet og ble funnet blant ruinene «uden Sans og Samling» og uten «livstegn». Klærne hans ble funnet forbrente på marken «i tredivte Skrids Afstand». Mannen var naken, og «hele hans Legeme var sort» med omfattende forbrenninger. Først etter tre dager kom han til bevissthet. Han hadde da lammelse i venstre side og kunne ikke snakke. Men mannen kom seg «efterhaanden, dog langsomt, uden Læges Hjælp, alene ved Huusraad og Liinolie». Han skal ha gjenfunnet helsen helt, og artikkelen publiseres for å vise at «selv en meget heftig Angribelse af Lynilden Ikke altid have Døden til Følge».

En sju siders beskrivelse av en misdannet og utviklingshemmet ung mann, som døde 25 år gammel, viser interessen for medfødte avvik (nr. 48). Språklig må artikkelen forstås på bakgrunn av den tids ordbruk. Mannen betegnes som et misfoster, og hans «frygtelige Udseende vakte ... Gysen hos Enhver, som første Gang saae ham». Mentalt var mannen åpenbart sterkt svekket, språkløs og pleietrengende. Interessant nok drøftes mulige årsaker til en slik tilstand, også muligheten for at synsinntrykk hos moren under svangerskapet kunne ha hatt betydning. Også «Almuetroen, at et saadant Misfoster altid maa ansees som en Syndestraf fra den Høieste» omtales, men på en måte som tyder på at både foreldrene og forfatteren tar avstand fra dette.

I 1827 publiserte berglege Christian Stengel (1794–1890) en spesiell historie om «Udfaldet af et tiaarigt Svangerskap» (nr. 14). Stengel, som var berglege på Røros fra 1821 til 1882, innleder med å skrive at historien er blitt ham fortalt av skoginspektør Nicolai Ramm (1756–1830), og at hendelsen fant sted i 1813, altså 14 år før publiseringen. Ti år før det igjen, i 1803, hadde en kvinne blitt gravid, og da hun «ventede sin Nedkomst», ble hun syk og sengeliggende, men uten å merke det «ringeste Spor til nogen Fødsel». I denne tilstanden var hun i hele to år før hun igjen kunne «forrette sine huslige Sysler». I januar 1813 gled kvinnen i fjøset og følte «derved en Smerte i den øverste Deel af Underlivet, omtrent en Haandbred over Navlen, hvor det viste seg en stor Hævelse». Denne hevelsen vedvarte, og ble senere åpnet av konens mann ved hjelp av en barberkniv. I tillegg til mye væske og puss fant man «en Deel Haar og nogle flade Beenstykker» i tillegg til «en Deel Tænder, 29 i tallet». Historien er blitt beskrevet som det første norske tilfellet av et litopedion, et dødt, forkalket foster (stenfoster), oftest etter en ekstrauterin graviditet, og er blitt kalt «Steinbarnet fra Innset» (114). Historikeren Ernst Bjerke har i håndskriftsamlingen ved Nasjonalbiblioteket funnet et brev fra skoginspektør Ramm datert bare tre måneder etter hendelsen som bekrefter historien, og har beskrevet dette i

*Figur 61: Christian Stengel. Berglege Christian Stengel (1794–1890) ble kompanikirurg i 1812 og beordret til Norge i 1814. I 1821 ble han *examinatus medicinae* i Christiania. Samme år ble han berglege på Røros, en stilling han hadde i 61 (!) år. (Reprofoto: Øivind Larsen)*

Tidsskrift for Den norske legeforening i 2007 (115). Om det virkelig dreide seg om et litopedion eller om det kunne ha vært en dermoidcyste, ble diskutert i *Tidsskriftet* etter publiseringen av Bjerkes artikkel (116–119).

Stengel, som i alt publiserte tre kasuistikkartikler i *Eyr*, er mest kjent for sin artikkel i 1826 om fire søsken med «høist mærkværdige Sygdomstilfælde» (nr.6). De fire søsknene, to gutter og to jenter, var tilsynelatende friske til omtrent seks års alder. Så fikk de alle nedsatt syn og deretter svekkelse av alle sanser til de døde omtrent 20 år gamle. Dette er senere erkjent som den første beskrivelse av nevronal ceroid lipofuscinose, en autosomalt recessivt arvelig nevrodegenerativ sykdom (120). Først i 1903, nesten 80 år senere, fikk den britiske nevrologen Frederick E. Batten (1865–1918) æren av å være sykdommens oppdager. To år senere publiserte tyskerne Walter Spielmeyer (1879–1935) og Heinrich Vogt (1870–1959) beskrivelser av den samme tilstanden. Fortsatt kalles sykdommen Spielmeyer-Vogts sykdom i tysk og skandinavisk litteratur, og gjerne Batten's disease på engelsk, mens det altså bør hete Stengel-Batten-Spielmeyer-Vogts sykdom (120).

Langt mindre påaktet enn Stengels artikler fra Røros er bidragene fra Peter Ølbye Jensen (1799–1832). Jensen, som var født i København, var opprinnelig farmasøyt, men tok norsk medisinsk eksamen i Christiania i 1826, og var fra høsten 1827 distriktslege på Sunnmøre med bosted i Ålesund. Også Jensen publiserte tre kasuistikkartikler (nr. 28, 32, 34). Han beskriver blant annet amputasjon av et ben etter en skade (kasuistikk nr. 28, figur 63). Jensens mest interessante artikkel er den siste (nr. 34), som han selv så vidt rakk å se på trykk i første hefte av *Eyr* i 1832, før han døde 29. mars samme år kun 33 år gammel. I denne artikkelen beskriver han over åtte sider en søskenflokk på seks på gården Driveklepp i Volda som han besøkte i 1830. Fire av barna hadde samme sykdomsforløp. To gutter

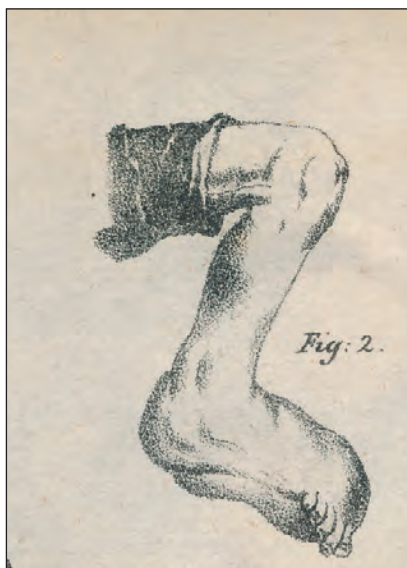
Figur 62: Peter Ølbye Jensen. Distriktslege Peter Ølbye Jensen (1799–1832) publiserte tre kausistikkartikler i Æyr. Den ene av dem (tabell 4, nr 34) kan ha vært den første beskrivelse av en sjelden arvelig sykdom. Bildet er fra (109), etter et maleri tilhørende hans datterdatter Ervine Ebbesen (1865–1944) som i folketellingen i 1900 bodde i Schwensens gate 1, og i 1910 i Oscars gate 20 i Kristiania. Hvor det er blitt av maleriet, er ikke kjent. (Reprofoto: Øivind Larsen)

var døde noen år i forveien, mens en jente døde i 1830 og ble obdusert av Jensen, og en yngre søster hadde utviklet samme tilstand allerede. Alle de fire barna var tilsynelatende friske de første leveårene. Fra sjuårsalder endret de ansiktsuttrykk, fikk utydelig tale og etterhvert mistet de taleevnen helt. Barna ble sterkt avmagret, og det mest karakteristiske ved tilstanden var ufrivillige bevegelser i alle ekstremiteter med utvikling av uttalte feilstilinger og kontrakturer. Sykdommen progredierte raskt, og de tre barna som var døde, ble alle bare omkring ni år gamle. Sykdomsbildet passer med den meget sjeldne tilstanden pantotenatkinase-assosiert nevrodegenerasjon (PKAN), en arvelig tilstand med jernavleiring i basalgangliene, tidligere kjent som Hallervorden – Spatz' syndrom (121). Denne sykdommen ble først ble beskrevet i 1922 av de tyske nevropatologene Julius Hallervorden (1882–1965) og Hugo Spatz (1888–1969). Kanskje var også dette en ikke-erkjent norsk førstebeskrivelse av en nevrologisk sykdom, publisert av en distriktslege på Sunnmøre 90 år før den ble formelt «oppdaget» i Tyskland?

Kasuistikkenes begrensning

Forfatterne reflekterte flere steder selv over kasuistikkenes betydning og begrensning. Noen av pasientbeskrivelsene ledsages nærmest av unnskyldninger.

Ludvig Holberg Arentz, som var en av de flittigste bidragsyterne, åpnet en av sine kasuistikker (nr. 24) med at «Nærværende Sygdomshistorie, frembyder vel ikke noget Nyt i Lægevidenskabens...».

Figur 63: Amputasjon ble nødvendig. Her sees beinet som Bernt Peder Pedersen fra Drabløs i Ørskog hadde skadet i 1820 før det ble amputert i 1829 av distriktslege Peder Ølbye Jensen i Ålesund (tabell 4, nr. 28). En kvakksalver hadde behandlet beinet i 1825 med sneppert og barberkniv, en behandling som var så mislykket at kvakksalveren reiste sin vei og forsvant. Pasienten ble invalid og fikk store smerter, men en tid etter den smertefulle amputasjonen meldtes at han «glad og tilfreds spadserer paa sin Træfød». (Foto: Øivind Larsen)

I beskrivelsen av en kraniefraktur (nr. 18) tilføyde den anonyme forfatteren i en fotnote at «Indsenderen giver sig den Frihed at anmærke, at han ingenlunde anseer dette Tilfælde for at være saa mærkværdigt, at det kan lære den erfarne Læge, hvad han tilforn har vidst eller lagt Mærke til». Han tilføyer at han ikke blir skuffet om dette leses kun av studenter, selv om han påpeker at han «ei har noget Begrep» om hva som tilhører «Lægevidenskaberne Gjenstande» og hva som bare fortjener studenterens interesse.

Den senere berømte direktøren for Gaustad Sindsykeasyll Ole Rømer Sandberg (1811–1883), som meddelte sine erfaring med konservativ behandling med klyster og salve av en kvinne med analfissur etter fødsel i 1837 (nr. 53), skriver f.eks.: «Jeg meddeler denne Sygehistorie, ei for at gjøre Lægerne bekjente med en Sygdom, hvorom ingen Læge er uvidende, ei for at stadfæste den i Lægebøgerne anførte Symptomangivelse, ei heller for at tilraade en lignende Behandling i alle forekommende Tilfælde af denne art; af eet enkelt Factum trækker jeg ei sligt Resultat. Kun det har jeg villet meddele, at en saadan Behandling i eet Tilfælde er kronet med Held; og det har jeg villet uddrage heraf at en lignende Behandling burde prøves, maaske endog foretrækkes for den altid mere indgribende operative Fremgangsmaade i Tilfælde, hvor, som her, Aarsagen med temmelig Sikkerhed synes at have været af mechanisk Beskaffenhed, hvor sygdommen har varet kort og hvor ingen locale eller universelle Lidelser compliserer den.».

Distriktslege Peter Jensen drøfter i sin beskrivelse av søsknene i Volda (nr. 34) både obduksjonsfunnene og sykdomsutviklingen på forhånd. Det

Figur 64: «En anthropologisk Mærkverdighed». Jens Jørgensen Grundset fra Elverum var født i 1808 og kom til Christiania i 1825, da denne tegningen av ham ble laget (tabell 4, nr. 5). Han hadde massive misdannelser, men var likevel både munter og oppvakt. Han kunne blant annet benytte en tollekniv og lage river, skjær m.m., og han kunne legge på tønnebånd. Han hadde aldri lært å skrive, men kunne likevel skrive sitt navn på tegningen. Artikkeforfatteren Johannes Hanson (1796–1885) ble fra 1831 stadsfysikus i Christianssand, men var da han skrev dette amanuensis hos professor Skjelderup. (Foto: Øivind Larsen)

mest avvikende funnet ved obduksjon av den nylig avdøde jenta var i lungene, som ble sammenliknet med «et Stykke Pimpsteen, dog af en mørkere blaagraae Farve». Sannsynligvis var selve dødsårsaken en pneumoni, men Jensen forstod at det måtte være en mer grunnleggende sykdom både hos henne og søsknene. Han erkjente også sin egen begrensning i analysen av hva dette kunne være: «... hvad den fjernere Aarsag har været, nemlig den, der har bevirket den sygelige Tilstand i Lungerne, er det sikkert vanskelig, om ei umuligt, at afgjøre. Forøvrigt være det langt fra, at jeg vil indlade mig paa Raisonnements herover, Noget, jeg føler mig ikke at være voxen».

Tabell 4: Kasusrikkene i Eyr.

Nr	År	Sider	Tittel	Forfatter	Pasient	Problem	Tiltak	Utfall
1	1826	43-7	Praktiske iagttager- ser ved et Svanger- skab og en derefter paafulgt for tidlig Tvillingfødsel ¹	Ludv Holberg Arenz ² , Distrik- slæge i Senjen i Finmarken	«Bondekone», 30 år	Gravid kvinne som ble «dunker i siden», med døde tvillingfos- tere til følge	Observasjon	Kvinnen overlevde, barna døde
2	1826	203-19	Operation af en meget compliseret dobbel Haremund (Labium lepori- num)	Chr Heiberg, Corpslæge og adjungeret Stadsphysicus i Bergen	Gutt, 6 uker gammel	Medfødt defekt operert	Kirurgisk inngrep	Død 13 dager etter inngrepet
3	1826	239-42	Om en medfødt Urinfistel (Fistula urinaria congen- ita)	Brigadelæge M. C Rønne i Chris- tiansand	Gutt, 4 månder gammel	Urinfistel med åpning forrest på scrotum	Observasjon	Barnet ellers sunt
4	1826	313-38	Kataraktoperation, med Held foretagen paa en Blindfødt	Corpslæge Chr Heiberg, Reservemedicus ved Røgshospitalet i Christiania	Abraham Nielsen Flygstad, 46 år	Medfødt katarakt	Kirurgisk inngrep	Godt syn fire uker etter inngrepet
5	1826	344-7	En anthropologisk Mærkverdighed	Candidatus Medicinæ og Prosector Hanson	Jens Jørgensen Grøndset, født 17. april 1808 (17 år)	Beskrivelse av gutt født uten armer	Observasjon	

1 Fotnote fra redaktøren med ros til forfatteren for å dele kunnskap.
2 Senere bokstavert Arenz.

Nr	År	Sider	Tittel	Forfatter	Pasient	Problem	Tiltak	Utfall
6	1826	347-52	Beretning om et Mærkeligt Sygdomstilfælde hos fire Sødskende i Nærheden af Røraa ³	C. Stengel, Læge ved Røraas Kobberverk	Fire, ikke navngitte, søsken, to gutter, to piker	Alle utviklet synstap fra 6 års alder, deretter svekkelse av alle sanser	Observasjon	To av barna var døde på observasjon- stridspunktet
7	1826	352-4	En særdeles mærkelig Desor- ganisation af Maves (Ventricu- lus)	Studiosus Medicinæ Weidemann	Elisabeth Jensdatter, 42 år	Tumor i bukhu- len. Obduksjon viste «en Fortykkelse» ned mot pylorus og mange «smaae, som en Hasselnød store, Knuder» i abdomen ⁴	Dråper og klyster	Død
8	1827	45-51	En særdeles mærkelig Graviditas abdominalis ⁵	L. K. Schulze, Distriktslæge i Solør og Dudalen	Anne Hansdat- ter Holtet, 44 år	Ekstrauterin graviditet påvist ved obduksjon	Fødsel assistert av nabokone, kjent av lege i ettertid	Død under fødsel
9	1827	51-55	Om en chronisk Betændelse i Nyrren uden denne Sygdomsforms sædvanlige Symptomer	Studiosus Medicinæ Weidemann	Johannes Hansen, 29 år	Vannlamningsproble- mer et par år, senere allmennsymptomer.	Kateterisert, igler, omslag. Obdusert	Død
10	1827	60-1	Steenolie imod Enuresis	Districtslæge Høegh	Gutt, 14 år	Enuresis nocturna	Stenolie i dråper inngnitt i perineum	Helbredet

3 Spidmeyer-Vogts sykdom, jfr. (120).
4 Cancer ventriculi med metastaser?
5 Artikkelen avsluttes med vel en sides «Anmærkning af Redacteuren», som åpner slik: «Dette Tilfælde er ligesaa interessant, som det af Forfatteren er fremsat med en Orden og en Tydelighed, der røber en fagkyndig og dannet Læge».

Nr	År	Sider	Tittel	Forfatter	Pasient	Problem	Tiltak	Utfall
11	1827	116-20	En Steenoperation, frembragt efter Langenbecks Methode	Wisbech, Læge ved Sygehuset i Bergen	Mann, ca 40 år	Blæresten, hematuri vannlatningsvansker	Operasjon	Død åtte dager etter inngrepet
12	1827	121-4	Om et Saar (Vulnus) paa den indvendige Side af Laaret, som frembragte Døden	Usignert	Mann, ukjent alder	Knivskade i låret ved uhell. Sårinfeksjon	Bandasje, omslag	Død
13	1827	125- 5	Retentio urinæ, frembragt af en fuldkommen Sammenvoxning i Urinrørets membranøse Deel	Candidatus Medicinæ, Prosector Hanson	Mann, 27 år	Urinretensjon, sannsynligvis pga tidligere skade	Suprapubisk kateterisering	Død etter to måneder
14	1827	134-7	Udfaldet af et tiaarigt Svangerskab ⁶	Lægen ved Røraas's Verk, Examinatus Medicinæ Stengel	Randi Jensdatter, 50 år	Hevelse i bukveggen etter fall som åpenbarte restene av et foster	Observasjon	Overlevelse
15	1827	312-3	Om et miskjendt Sygdomstilfælde (Hydrops pericardii) ⁷	H L Istad Distriktslæge i Yttre og Indre Sogns Fogderie	Kvinne, 45 år	Halssmerter med svelgproblemer, dyspnoe. Obduksjon viste væske i hjerteposen	Observasjon	Død
16	1828	48-50	Panaritium periostei	Usignert (innsendt)	Kvinne, mellom 30 og 40 år	Neglerotbetennelse i tommelen	Insisjon, omslag	

6 Kjent som «Steinbarnet fra Innset», jfr. (115).

7 To fotnoter fra redaktøren framstår nærmest som referee-kommentarer. Blant annet etterlyses opplysninger om hvor mye væske som ble funnet i hjerteposen.

Nr	År	Sider	Tittel	Forfatter	Pasient	Problem	Tiltak	Utfall
17	1828	107-17	Mærkelige chirurgiske Tilfælde	Regimentschirurg FC Hanstein i Drammen	Tre ulike sykehistorier: a Mann, 23 år b Gutt, 1 ½ år c Mann, ca 36 år	a Avrevet tommel b Overkjørt av hestedratt vogn over hodet, blod fra nese/ munn c Falt 10-11 fot ned i båt. Delirium	a Bandasje, smertestillende uker b Omslag, klyster og pulver c Årelating, omslag, pulver, igler	a Sår leget etter seks uker b Befinner seg vel etter åtte uker c Bra etter 21 dager
18	1828	117-21	Kort Beskrivelse af et betydeligt Brud af Hjerneskalen (Fractura cranii), helbredet uden Trepanation	Usignert (innsendt)	Hans Abraham- sen, 20 år	Kraniebrudd etter fall i båt	Klyster, insisjon av hevelse over venstre øre	Bra etter 8 ½ måneder
19	1828	229-30	Beretning om en Absces, hvori fandtes en Syenaal.	C. Stengel, Læge ved Røraas's Kobberværk	Mann, ukjent alder	Hevelse i venstre arm ett år, insidert abscess avdekket skjult synål	Insisjon	Full helbredelse
20	1828	284-7	En mærkelig Byld i det øverste Øjelaag paa et lidet Barn	L. H. Arenz ⁸ , Læge ved Modums Blaafarveverk.	Gutt, omtrent 1 år gammelt	Spiker i øyet tre uker tidligere, nå abscess i øvre øyelokk	Insisjon	Tilhelt
21	1828	287-90	En mærværdig Hypospadiæus	Usignert	Karen Jørgens- datter, 38 år (egentlig mann)	«Kvinne» med mannlige genitalia, ved fødselen ansett som kvinne	Observasjon	Kjønsskifte

8 Senere bokstavert Arenz.

Nr	År	Sider	Tittel	Forfatter	Pasient	Problem	Tiltak	Utfall
22	1828	293-5	Selv mord, utført ved Sult	Usignert ⁹	Ole Eriksen, 40 år	«Sindsforvirrelse» etter tap av kone i barsel. Paranoid, nektet å spise	Observasjon	Død etter ni uker og fire dager
23	1829	1-9	Beretning om en betydelig Psoasabsces hos et 1 ¼ Aar gammelt Drengbarn	Usignert ¹⁰	Gutt 1 ¼ år	Omfattende abscess på høyre side av låret	Inisjion	Død
24	1829	9-10	Opbrækning af en for 52 Dage siden nedsvælgnet Tinhalseknapp	L. H. Istad, Districtslæge i Ytre og Indre Sogns Fogderie	Gutt 1 ½ år	Gutt som hadde svelget en «halskraveknapp». Smarter, svelgproblemer	Brekkmiddel, deretter «Fiskebeen med Svamp paa Enden som Nedstøder»	Etter «syv Uger og tre Dager» brekket barnet opp knappen
25	1829	134-41	En betydelig Qvæstning med paaafølgende Amputation af begge Laarben	Districtslæge L.H. Arentz, Læge ved Modums Blaafarveverk	Ingebrigt Opsahl, 36 år	Gruveulykke, klemt under steinmasser med klemskader av høye ben deretter koldbrann i venstre ben	Amputasjon, æther, opiat, chinabark, madeiraviin	Etter et halvt år i tålig form. Understøttes av Værket
26	1829	299-306	Et mærkværdigt Sygdomstilfælde i Svælg	Regimentschirurg F. C. Hanstein i Drammen	Mann, 52 år	Svelgvansker etter halsbetennelse 38 år gammel. Obduksjon viste øsofagusaneurysme	Observasjon	Død

9 Beretning «uddragen af Sognepræst JK Dahls Anmeldelse til Biskoppen og Amtet»

10 Utstyrt med fem fotnoter, selv om mye tyder på at en av redaktørene var forfatter. Noen usignerte artikler ble nemlig merket «indsendt», mens andre ikke ble merket på den måten.

Nr	År	Sider	Tittel	Forfatter	Pasient	Problem	Tiltak	Utfall
27	1830	155-7	Betydelig Beskadigelse af Lynild uden paafølgende Død	Usignert ¹¹	Ole Olsen, ukjent alder	Kraftig lynnedslag i gård i Fåberg. Forbrent og bevisstøs i tre dager	Observasjon	Overlevelse
28	1830	239-45	En langvarig Sygdom i den ene Underextremitet, der gjorde Amputation af Laarbenet nødvendig	Districtslæge P. Jensen i Aalesund	Bernt Peder Pedersen, 30 år	Skader i fall i 1820, behandlet av kvakksalver 1825, sett av lege 1828 med smerte og sterkt deformert venstre underextremitet	Amputasjon under kneet	Ett år senere meldes at «han glad og tilfreds spadserer paa sin Træfod»
29	1830	308-13	Mærkelige Tilfælde efter Bid i Fingrene	H.L. Istad, Districtslæge i Yttre og Indre Sogns Fogderie	Mann, 40 år	Infeksjon etter bitt i hånden	Amputert pekefinger og tommel	»blev efter Operationen snart lægt»
30	1830	313-9	Om Skedevand (Aqua fortis) som blødstillende Middel i falske Pulsaarsvulst-for- blødninger og ved andre Aarelesjoner i dybtliggende Dele	L. H. Arentz, Læge ved Modums Blaafarverk	To pasienter (alder ukjent): Jens Svendsen, Christen Smørkoll,	Arterielle blødninger (fra små aneurismer) som ikke ville stanse	Behandlet med skedevann (salpetersyre, HNO ₃)	Stanset blødninger
31	1831	135-7	358 Potter Vand, i 15 Maaneder og 5 Dage aftappede af En af Vatersot i Underlivet lidende Kone	Professor D. ¹² Holst	Anne Anders- datter, ca 60 år	Vatersot (ascites) i abdomen	Tømt 358 Potter (ca 350 liter!) på vel 15 måneder	Død

¹¹ «meddeelt af Præstregjelders Klokker, Oldingen C. Bjørnsgaard og Corpslæge Kjølsrad i Kjøbsraden Lillehammer».

¹² doktor.

Nr	År	Sider	Tittel	Forfatter	Pasient	Problem	Tiltak	Utfall
32	1830	291-300	Praktiske Bemærkninger over Brugen av Brækviinsten til at frembringe adhesiv Betændelse	Districtslæge P. Jensen i Aalesund	Fem pasienter (alder ukjent): Sjur Larsen Foldal, Jomfru L, Hans Olsen Aatnæs, Jens Pedersen Fløde, Snedkersvend A.R.	Alle pasienter hadde sår som ikke ville gro	Behandlet med brækviinsten ¹³ for å skape «adhesiv Betændelse»	«samtlige nyder en god helbred» etter ¾ år
33	1831	301-5	Om en særegen form for Lepra	Brigadelæge D. JJ Hjort	Ole Evensen, 38 år	Hudsykdom med skjell (ichtyose) innlagt i Røgshospitalets filialavdeling	Beh med «Kali muriaticum oxygenatum», opium, diett	Helbredet etter seks måneder
34	1832	1-8	Et høist mærkeligt Sygdomstilfælde hos flere Sødskende	Districtslæge P. Jensen i Aalesund	Seks søsken hvorav fem (tre piker og to gutter) var syke	Barna var friske til de kunne gå, fra sju år rask utvikling av psykisk og fysisk forfall. Døde omtrent ni år gamle	Observasjon. Obduksjon viste lungeforandringer (piker)	Fire døde barn (to gutter, to piker)
35	1832	9-12	Beskrivelse over et vanskabt Pige-barn ved Modums Blaafarveverk	Districtslæge L. H. Arentz, Læge ved Modums Blaafarveverk	Nyfødt pike	«en betydelig Mangel i den venstre Underextremitet»	Observasjon	

13 Brækviinsten er antimonkalium-tartrat, tidligere brukt som brekkmiddel, nå brukt i lær- og tekstilindustrien.

Nr	År	Sider	Tittel	Forfatter	Pasient	Problem	Tiltak	Utfall
36	1832	12-13	Et Misfoster med en særegen Dannelse af Urinveiene og Fødselsdelene	H. L. Istad, Districtslæge i Yttre- og Indre-Sogns Føderie	Nyfødt barn, kjønn ikke angitt	«mangler aldeles udvendige Fødselsdele»	Observasjon	
37	1832	236-44	Mærkverdige Afvigelser i Hjertet og dets større Blodkars Dannelse. En Aorta uden Arteria subclavia sinistra	Professor D. Frederik Holst	Pike, 14 år	Cyanose fra to års alder. Hjertesvikt med dyspnoe	Behandlet med diett, digitalis og igler. Obduksjon viste karanomalier	Død
38	1832	340-2	Om en fuldkommen Utrædelse af Endetarmen (Prolapsus intestini recti)	Districtslæge Brincken i Flekkefjord	Inger Steensdatter, 45 år	Omfattende prolaps av rektum ($\frac{3}{4}$ alen) med blødning	Reponert prolaps	Frisk etter 14 dager
39	1833	57-76	Om Cholera i og ved Drammen	Usignert ¹⁴	Knud Jensen, 48 år	Første tilfelle av ondartet kolera	Beskrivelse, inkludert funn ved obduksjon	Død etter 24 timer
40	1833	233-5	En sjelden Misdannelse af de mandlige Fødselsdele	Examinatus medicinae A. Buschmann	Mann, 22 år	Undersøkelse i forbindelse med ønsket fritak for militæret: Todelt scrotum, spaltet penis, inkontinens	Observasjon	«...synes hans Humeur at lide...»

¹⁴ Sannsynlig forfatter er Frederik Holst. Diagnosen hos den syke ble stilt av cand. med. Blich. Artikkelen inneholder også en beskrivelse av den første epidemien av kolera med 118 syke.

Nr	År	Sider	Tittel	Forfatter	Pasient	Problem	Tiltak	Utfall
41	1833	240-2	En ved langvarig Ligning og andre Aarsager frembragt særegen Sygdomsform	Corpslæge L Bremer i Skogn ¹⁵	Kvinne C. J. H., 40 år	Sengeliggende i 20 (!) år, vanstelt, forsomt. Foreldrene anså «hexeri» som årsak	Vasket, stelt	«Ei ganske helbredet», men kunne nå være blant folk
42	1833	285-300	Selv mord, utført ved et Skudsaa i Brystet	Corpslæge F. C. Faye i Skien	Mann, 54 år	Skutt seg selv i brystet 3. oktober 1831	Sårbehandling	Død 7. desember 1831
43	1834	97-105	Praktiske Lagtagelser	Districtslæge C. T. L. Brincken i Flekkefjord	Tre ulike sykehistorier: a Pike, 24 år b Kone, 43 år c Ni pasienter, fire kvinner, fem menn, fra 5 til 73 år	a lukket hymen b «mens gjennom sår på ryggen» c kroniske hudsykdommer	a sondert b sårbehandling c sublimate-bad (kvikksølv)	Alle «helbredet»
44	1834	105-13	Praktiske Lagtagelser	Distictslæge H. L. Istad i Sogn	To ulike sykehistorier: a Kvinne, ukjent alder b Mann, 30 år	a Uteruspolyp hos gravid, blødning etter fødsel b «Tvende legemer i høyre kne»	a Fjernet polyp b Fjernet to legemer ¹⁶	a Død 11 dager etter fødsel b Delvis helbredet
45	1835	45-52	Praktiske Lagtagelser	Corpslæge Franz Christian Faye i Skien	Tre ulike sykehistorier: a Mann, 42 år b Mann, 25 år c Pike, 3 ¾ år	a Kraftige knesmerter b Katarakt etter lynslag c Akutte lammelser	a Moxa ¹⁷ , kauterisering b Observert c Strychnin i dråper	a Bra b Uendret c Ganske helbredet

15 «Efter en embedsmæssig Indberetning», «som et iblant de mange Beviser paa den lavere Almuens Ligeegyldighed i Sygdomstilfælde».

16 Menisk?

17 Moxa (av japansk mogusa) er varmebehandling («brenning»), viktig i tradisjonell, asiatisk medisin.

Nr	År	Sider	Tittel	Forfatter	Pasient	Problem	Tiltak	Utfall
46	1835	60-61	En 5 ¾ Lod væktig Steen, funden i Urinblæren hos en afdød Mandsperson	Candid. Medic. Joh Frederik Selmer	Ole Olsen Flaahammer, 50 – 60 år	Sterke buksmerter, vannlatningsplager	Forsøkt behandlet uten hell. Obduksjon viste 90 gram ¹⁸ stor blærestein	Død
47	1835	205-7 ¹⁹	Om en mærkelig Degeneration af Ovarium	Districtslæge W. Boeck paa Kongsberg	Kvinne, 46 år	«Mager og udtæret», abdominalsmerter, ascites	Tapping av ascites. Obduksjon viste «barne-hodestort» ovarium og «smaae Hævelser, der bedækkede hele Peritoneum» ²⁰	Død
48	1835	293-9	Beretning om den mærkelige Vandskabning eller Misfosteret Brede Normann Tanøen	Simon N. Kildal, Provst i Senjen, Sognepræst i Trondenes	Brede Sivertsen Normann, 25 år	Betydelige misdannelser, spesielt av hodet. «...frygtelige Udseende»	Observasjon	Død, 25 år gammel
49	1836	1-18	Praktiske iagttagelser	Corpslæge F. C. Faye i Skien	Fire ulike pasienthistorier: a Mann, 24 år b Kvinne, 19 år c Kvinne, 42 år d Kvinne, 22 år	a Penismerter b Bugvatersot c «Haardnakket Neuralgia ischiatica» d Abscess i underlivet	a Igler, salve, ulike urter b Igler, diet urter m/ jod c Igler, veficatorium ²¹ d Insisjon	a Bedring b Helbredet c Helbredet d Helbredet

18 1 Lod = 15,575 gram.

19 Feilpaginert som 305-307.

20 Cancer ovarii?

21 Veficatorium = sår i huden for applisering av legemidler.

Nr	År	Sider	Tittel	Forfatter	Pasient	Problem	Tiltak	Utfall
50	1836	141-9	Partus præmaturus artificialis, foretagen paa Grund af Hydrothorax hos konen	Districtslæge W. Boeck paa Kongsberg	Birthe Mehdalen, 45 år	Gravid kvinne med «vann i lungene», dyspnoe. Kunstig forløst i 34-36 uke	Hinnerivning, kunstig forløsning	Levende barn (mor døde sannsynligvis senere)
51	1836	149-51	Extirpation af Astragalus ²²	Districtslæge H. L. Istad i Sogn	Mann, 25 år	Skade av høyre fot	Ekstirpasjon av talus (astragalus)	Klar bedring, halter litt
52	1837	253-8	Et Tilfælde af Ruptura uteri ²³	Resevelæge H. Steffens i Christiania	Kvinne, 38 år	Uterusruptur under fødsel	Forsøk på tangforløsning	Både mor og barn døde
53	1837	259-69	Tvende Sygehistorier ²⁴	D. R. A. Sandberg Corpslæge i Marinen i Frederiksværn	To ulike sykehistorier: a Kvinne, 20 år b Mann, 57 år	a Fissura intestini recti. Meget smertefullt b Amaurosis pga organisk hjernesykdom	a Klyster b Brekkmiddel, kvikksølv	A Helbredet b Død. Obduksjon viste tumor cerebri
54	1837	269-71	Fødselen af en Acephalus ²⁵	Stadsphysicus Kirtel i Arendal	Dødfødt barn, kjønn ikke angitt	Forløsning av barn uten hjerne	Tangforløsning	Død
55	1837	272-87	Neuralgie i Hovedet, frembragt ved en Hævelse i Hjernen ²⁶	Professor D. Fr. Holst	Kvinne, 31 år	Hodepine, blindhet, psykiske forandringer	Legemidler Bad	Død. Obduksjon viste tumor cerebri

²² Astragalus = talus.

²³ Oplæst i Lægeforeningen i Christiania 30 October 1837.

²⁴ Oplæst i Lægeforeningen i Christiania 30 October 1837.

²⁵ Oplæst i Lægeforeningen i Christiania 30 October 1837.

²⁶ Oplæst i Lægeforeningen den 15 Januar 1838.